

ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Լուսինե ԱԴԱՄՅԱՆ

Երևանի պետական համալսարան

ԶԻԳՄՈՒՆԴ ՖՐՈՅԴԻ «ԵՍ»-Ի ԵՎ «ԻՂ»-Ի ԿՈՆՑԵՊՏԻԱՆ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ՀԱԿԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՖԻԼԻՊ ՌՈԹԻ «ՊՈՐՏՆՈՅԻ ԲՈՂՈՔԸ» ՎԵՊՈՒՄ

Սույն հոդվածում քննության է առնվում Զիգմունդ Ֆրոյդի գիտական հայացքների արտացոլումը Ֆիլիպ Ռոթի «Պորտնոյի բողոքը» վեպում, որը գրված է գլխավոր հերոսի՝ Ալեքսանդր Պորտնոյի հոգեթերապիայի սեանսի ձևով: Առանցքային են հատկապես Ֆրոյդի առաջադրած հոգու եռաշերտ կառուցվածքի՝ «գերես»-ի, «ես»-ի և «իղ»-ի տեսությունը, գլխավոր հերոսի՝ Ալեքսանդր Պորտնոյի երկու էությունների՝ «գերես»-ի և «իղ»-ի հակադրությունը և էդիպյան բարդույթի տեսությունը, որով փոքրուց փառապում է հերոսը:

Բանալի բառեր. Զիգմունդ Ֆրոյդ, հոգեվերլուծություն, Ֆիլիպ Ռոթ, «գերես», «իղ», էդիպյան բարդույթ, հիփերկոմպենսացիա

Մարդկության պատմության ողջ ընթացքում քիչ գաղափարներ են ունեցել այնպիսի լայն և ուժեղ ազդեցություն, ինչպիսիք են հրեական ծագումով ավստրիացի հոգեբան, հոգեբույժ, հոգեվերլուծության հիմնադիր Զիգմունդ Շլոմո Ֆրոյդի (1856-1939թթ.) աշխատություններում արձարձվածները: Ֆրոյդի գաղափարները, անհերքելիորեն վիճահարույց լինելով հանդերձ, փոխել են մի ամբողջ սերնդի մտածողություն, իրենց անջնջելի հետքը թողել նաև արվեստի և գրականության վրա: Ինքը Ֆրոյդն իր «Հոգեվերլուծության ներածություն» աշխատության մեջ նշում է. «Իր պատմության ընթացքում մարդկությունը երկու ցավալի հարված է ստացել իր ինքնասիրությանը: Առաջինը հասցրեց Կոպեռնիկոսը տասնվեցերորդ դարում՝ մարդկանց մոլորակը տեղափոխելով տիեզերքի կենտրոնից դեպի ծայրամաս, երկրորդը հասցրեց Դարվինը տասնիններորդ դարակեսին՝ ստիպելով մարդկանց ընդունել իրենց ազգակցական կապը կենդանիների հետ» /Freud, 2012: 125/: Երրորդ հարվածը հասցրեց ինքը՝ Ֆրոյդը՝ առաջինը խիզախելով, առանց նախապաշարմունքների և հա-

սարակության կարծիքից ունեցած կախվածության, խոսել այն մասին, որ մարդկության գիտակցությունն ու բանականությունը շատ աննշան դեր են խաղում նրա արարքների և մտքերի մեջ. կյանքում մարդուն կառավարում են նրա ենթագիտակցությունն ու բնազդը:

Ահռելի է Ֆրոյդի մտքերի ազդեցությունը նաև գրականության վրա: Պատկերացումը, որ մարդը ոչ թե բանական, այլ ենթագիտակցական էակ է, որը կառավարվում է մութ և անհասկանալի ուժերի կողմից, մեկընդմիջտ փոխեց գրականությունը: Դևիդ Լոուրենսի, Վլադիմիր Նաբոկովի, Ջերոմ Սելինջերի, Ալբերտ Բամյուի, Ժան-Պոլ Սարտրի, Ուիլիամ Գոլդինգի, Ուիլիամ Ֆոլքների և այլոց ստեղծագործությունները մեծապես կրում են ֆրոյդյան գաղափարների ազդեցությունը: Ֆրոյդյան փիլիսոփայության հիմքի վրա է կառուցվում գրական մոդեռնիզմը. դադաիստները, սյուրռեալիստերը առաջնորդվում են այն գաղափարով, որ մարդուն կառավարում է ենթագիտակցությունը. պետք չէ մտածել, ենթագիտակցաբար կատարած որոշումը կհանգեցնի ցանկալի արդյունքի: Ըմբռնումը, որ մարդու ենթագիտակցությունը պարունակում է նրա մասին ամենաստույգ և ընդգրկուն տեղեկատվությունը (որն աղճատվում է, երբ մարդն ինքն է պատմում իր մասին, քանի որ պատմելիս, այսպես թե այնպես, գիտակցաբար կամ ենթագիտակցաբար թաքցնում է իր մտքերը կամ որոշ փաստեր իր մասին), սկիզբ է դնում մոդեռնիստական գրականության ամենահատկանշական մեթոդներից մեկին՝ *գիտակցության հոսքին* (անգլ.՝ Stream of Consciousness). այս մեթոդով գրված ստեղծագործությունների մեջ չկան պատճառի և հետևանքի կապը, ժամանակի և տարածության մասին ավանդական պատկերացումները, քանի որ ենթագիտակցությունը չի ճանաչում դրանք: Կա միայն գրական հերոսների ներքին մենախոսություն, որը փոխանցվում է ընթերցողին առանց զտվելու ու գրաքննվելու: Գիտակցության հոսքը՝ որպես գրական մեթոդ, կյանքի է կոչվել այնպիսի վարպետների կողմից, ինչպիսիք են Ջեյմս Ջոյսը, Ուիլիամ Ֆոլքները, Վիրջինիա Վուլֆը, դրա որոշ տարրեր նկատվում են նաև Ֆրանց Կաֆկայի ստեղծագործություններում և այլն:

Ֆրոյդյան ըմբռնումներից մեծապես ազդված ստեղծագործությունների մեջ իրավամբ առանձնանում է Ֆիլիպ Ռոթի «Պորտնոյի բողոքը» վեպը: Ամերիկացի հրեա գրող Ֆիլիպ Ռոթը (1933-2018) դասական է համարվել դեռևս իր կենդանության օրոք: Ստեղծագործական ուղին սկսել է 1959 թ.-ից «Յտեսությո՛ւն, Կոլումբո՛ւս» պատմվածքների ժողովածուով, որը դրական արձագանք է գտել և՛ ընթերցողների, և՛ գրաքննադատների շրջանում: Պատմվածաշարում հեղինակը դիպուկ կերպով նկարագրում է ամերիկացի հրեաների կյանքը, ինչը հետագայում դառնում է նրա ստեղծագործության հիմնական առանցքը: Ստեղծագործական ողջ կյանքի ընթացքում Ռոթը մշտապես անդրադարձել է հրեաների բնավո-

րության նկարագրությանը և հեգնաբար քննադատել այն /Карасик, 2009/: Այդ միտումի լավագույն օրինակն է 1969թ.-ին լույս տեսած «Պորտնոյի բողոքը» (բնագրով՝ “Portnoy’s Complaint”) «Պորտնոյի հիվանդությունը», «Պորտնոյի համախտանիշը», Ջավեն Բոյաջյանի թարգմանությամբ՝ «Պորտնոյի ցավը») վեպը: Հենց այս գործն է նրան հայտնիություն բերում, և մինչ օրս Ռոթի ընթերցողների մեծ մասը հեղինակի անունը զուգորդում է այդ վեպի հետ: Վեպը հայ ընթերցողին առաջին անգամ հայտնի է դարձել 2018թ.-ին՝ «Անտարես» հրատարակչության «Արգելված գրականություն» շարքով, Ջավեն Բոյաջյանի թարգմանությամբ ու ծանոթագրություններով: Այն պատմում է Նյուարքում բնակվող ամերիկացի հրեաների ընտանիքի գավակ Ալեքսանդր Պորտնոյի մասին: Նա հրեա տղայի արքեպիսկոպոս կերպար է, ով նույն տարիքում է, ինչ քրիստոնեական Աստծո որդին, 33 տարեկան, որին հրեաները չեն ընդունում /McCrum, 2015/: Վեպն ունի երգիծական բնույթ. Ռոթը հաճախ միտումնավոր կերպով բաց տեսարանների նկարագրության ժամանակ դիմում է անհետեթ մանրամասների, գրոտեսկի, և ընթերցողի մեջ կատարվածի արտոլոգայնությունից ծիծաղ է առաջանում: Ինքը Ռոթն իր հարցազրույցներից մեկում ասել է, որ «ծիծաղել է այդ վեպը գրելիս» /https://www.youtube.com/watch?v=Dh_tCH4ztRM/: Նա ասում է, որ իր համար ոգեշչման աղբյուր է հանդիսացել սիթ-դաուն երգիծաբան Ֆրանց Կաֆկան /McCrum, 2015/, ուր անգլերեն sit-down արտահայտությունը stand-up (stand-up comic) բառի բառացի հակադրությունն է, որով Ռոթը ցանկանում է նշել Կաֆկայի հումորի թաքնված լինելը:

Ստեղծագործությունը մեծ աղմուկ է հանել դրանում տեղ գտած բաց տեսարանների նկարագրության, տաբու դարձած թեմաների արծարծման, գրաքննությունը հաճախ շրջանցող լեզվի պատճառով: Բայց իր ողջ էպատաժայնությամբ հանդերձ՝ Ֆիլիպ Ռոթը լուրջ գրող և գրականագետ է ու հետաքրքրություն է առաջացնում ամբողջ աշխարհի ինտելեկտուալ ընթերցողների մոտ (հանուն արդարության՝ հարկ է նշել, որ երբեմն շեշտը շատ է դրվում նրա ստեղծագործության էրոտիկ կողմի վրա, որն ընկալվում է որպես ընթերցող գրավելու էժանագին խայծ):

«Պորտնոյի բողոք»-ը բացահայտորեն սնվում է Զիգմունդ Ֆրոյդի աշխատություններից: Ռոթի ամբողջ ստեղծագործությունը հիմնված է Ֆրոյդի հոգեթերապիայի հայտնի գաղափարների վրա: Դրանցից ամենաակնառուն հենց «գերես»-ի և «իդ»-ի ըմբռնումն է, որը կարմիր թելի նման անցնում է վեպով: Ըստ Ֆրոյդի՝ մարդու էությունը կազմված է երեք շերտից՝ վերին, միջին և ստորին, որոնց, ըստ հերթականության, համատասխանում են «գերես», «ես» և «այն» անվանումները: «Գերես»-ը դաստիարակության արդյունքում ձևավորված բարձրագույն հոգեկան բաղադրիչն է, որը ներառում է բարոյական նորմերը, արգելքները, խիղճը,

ինքնահսկումը, ձգտումը դեպի բարձր, ոչ բնազդային նպատակները: «Այն»-ը, որն ինքը Ֆրոյդն անվանում է «իդ» (Id-լատիներեն՝ այն) պարզունակ, բնազդային մասն է, որն ընկած է մարդու հոգեկան կառուցվածքի հիմքում, ընդգրկում է բոլոր բնազդային, սեռական և ագրեսիվ մղումները, որոնք չեն ընդունվում հասարակության կողմից և գտնվում է «գերես»-ի ճնշման տակ: «Գերես»-ը և «իդ»-ը հակադիր են միմյանց, նրանց միջև է գտնվում «ես»-ը, որ ձգտում է հավասարակշռել մյուս երկու բաղադրիչները /Snowden, 2014/: Երկրորդ ամենաակնառու աղերսը էդիպյան բարդության նկարագրությունն է, որը ունի գլխավոր հերոսը: Երրորդ՝ հիփերկոմպոնսացիան. անվերջանալի արգելքների մեջ դաստիարակված երեխան, մեծանալով, ձևավորում է իր մեջ երկրորդ էությունը, որը չի ճանաչում որևէ արգելք սեռական կյանքում: Այս ստեղծագործությունն, ընդգծված հեգնական ոճով, քննադատություն է՝ ուղղված հրեական ընտանիքին, հրեա ծնողների մտածելակերպին: Շարադրանքում ակնհայտորեն առաջ է տարվում այն միտքը, որ ծնողների չափազանց խիստ ու մաքրամոլ դաստիարակությունը, անվերջ արգելքներն ու դրած սահմանները միայն ուռճացնում են մարդու «գերես»-ը, ինչից առաջանում է հիփերկոմպոնսացիա՝ ուռճացված «իդ», անվերջանալի հակամարտության մեջ է հայտնվում այդ «գերես»ի հետ, ինչի ընթացքում անընդհատ «տանջվում» է «ես»-ը:

Հոգեբանության և գրականության անմիջական կապը նշանավորվում է նրանով, որ հոգեվերլուծաբանի գրասենյակի բազմոցը դառնում է այն մեկնարկային կետը, որից հերոսը սկսում է իր պատմությունը: Վեպը գրված է գլխավոր հերոսի հեգեվերլուծության սեանսի սղագրության (ստենեգրաֆիայի) ձևով: Հոգեվերլուծությունը դառնում է վեպը ճշտորեն ընկալելու յուրօրինակ բանալի: Ընդհանուր մարդկային հոգեբանության և ֆրոյդիստական հոգեբուժության խաչուղիներում ձևավորվում է պացիենտի խոսքի այն նմուշը, որ կարող է երբեմն ասոցիացվել խոստովանության հետ: Գլխավոր հերոսի խոստովանություն-մենախոսությունը նման է գիտակցության հոսքի, երազի, ուր ջնջվում են ժամանակային հաջորդականությունն ու, երբեմն, տրամաբանությունը: Ընթերցողը հայտնվում է ֆրոյդյան աշխարհում, որը ենթարկվում է միայն բացարձակ ազատության օրենքին: Ալեքսը ազատ է պատմելու ամենը, ինչից բաղկացած է իր հոգեբանությունը: Նա դառնում է Ֆրոյդի «իդեալական պացիենտ» /Gooblar, 2005/:

Առաջին բացահայտ ակնարկը հոգեվերլուծությանը վերնագիրն է՝ “Portnoy’s Complaint”. “Complaint” բառն անգլերենում նշանակում է դժգոհություն, բողոք, գանգատ, նաև՝ առողջական խնդիր: Ռուսերեն թարգմանվել է «Жалоба Портного», «Болезнь Портного» /Карасик, 2009/, որտեղ «գանգատ», «խնդիր» բառերը գործածվում են նույն կերպ, ինչ հիվանդու-

թյան դեպքում՝ նույնանալով Պորտնոյի *համախտանիշ/սինդրոմ* բառի հետ: Բացի դրանից, վեպի առաջաբանում տրված է բժիշկ Շփիլֆոգելի՝ հոգեվերլուծության միջազգային հանդեսում այդ համախտանիշին տրված նկարագրությունը՝ «լիառատ էքսհիբիցիոնիզմի, վուայորիզմի, ֆետիշիզմի, ինքնաբավարարման և օրալ մերձեցման դրսևորումներ, թեև հիվանդի «բարոյականության» հետևանքով ոչ ցնորքները, ոչ էլ սեռական հարաբերությունները իրական հագուրդ չեն բերում, ընդհակառակը՝ համակում են ամոթի զգացմամբ և պատժվելու մտավախությամբ, հատկապես ամորձատման եղանակով»: Բժշկի ազգանունը Շփիլֆոգել է, ինչը ևս խտացնում է ծիծաղաշարժ տրամադրությունը, որով արտահայտվում է այս վեպը. Spielvogel ազգանունը կազմված է գերմաներեն spielen-խաղալ և vogel-թռչուն բառերից: Բժիշկը լուռ է ամբողջ ընթացքում, խոսում է միայն Պորտնոյը: Բժիշկը միայն մեկ նախադասություն է արտասանում վեպի ամենավերջում. «Դե՛ (ասաց բժիշկը), երևի քարոզ ենք սքսել, հա՛» (Ռոթ, 2018) (բնագրում՝ “So [said the doctor]. Now vee may perhaps to begin. Yes?” (Roth, 1969), ինչից ընթերցողի համար առաջին հերթին պարզ է դառնում, որ բժիշկը նույնպես հրեա է ու անգլերեն խոսում է խիստ արտահայտված հրեական առոգանությամբ, և երկրորդ՝ Ալեքսանդր Պորտնոյը հոգեվերլուծության ամբողջ ընթացքում ոչ մի առաջընթաց չի գրանցել, բժիշկը նոր է մտադիր սկսել բուժումը:

Վեպում բարձրացվում է Ռոթի ստեղծագործության առանցքային թեմաներից մեկը՝ անձի երկատվածության գաղափարը: Իր գրքերում հեղինակը նկարագրում է ամերիկացի հրեաների կերպարները, որոնք և՛ հրեա են, և՛ ամերիկացի, միաժամանակ ո՛չ հրեա են, ո՛չ ամերիկացի: Չունենալով ազգային ինքնագիտակցում՝ նրանք գտնվում են ինքնորոշման անվերջ փնտրտուքի մեջ, ինչը ճեղքում է նրանց անհատականությունը: «Անհատ» բառը նշանակում է չհատվող, հատվելը՝ բաժանվելը երկու մասի, առաջ է բերում խնդիրներ, որոնք դժվարություններ են առաջացնում այդ անհատի կյանքում: Ռոթի ստեղծագործությունների հերոսներն ունեն երկակի էություն, և այդ էությունները ոչ միայն տարբերվում են իրարից, այլ անգամ հակադրվում իրար, ինչպես Ալեքս Պորտնոյի դեպքում: Այս առումով վեպը մեկ մարդու մեջ երեք հակադրությունների պայքարի նկարագրության խտացում է՝ ամերիկյան-եբրայական, ժամանակակից-ավանդական, «իդ»-«գերես», ուր նույնանում են ամերիկյան-ժամանակակից-«իդ» և եբրայական-ավանդական-«գերես» հակադիր բևեռները: Հերոսն ինքը բժշկին ասում է. “Let’s put the Id in Yid”, որտեղ Yid-ը Yiddish եբրայերեն-եբրայական բառն է, Id-ը և Yid-ը հակադրվում են իրար /McCrum, 2015/:

Վերը նշվեց, որ վեպի հիմնական գաղափարն արտահայտելու համար Ռոթն օգտագործում է հումորը՝ սուր սատիրան, հեգնանքը: Որպես

ամերիկացի հրեա՝ հեղինակը կարող է ծաղրել և՛ հրեաներին, և՛ ամերիկացիներին: Հոգեթերապիայի թեման ակնարկում է ամերիկացիների՝ ամեն առիթով հոգեվերլուծաբանին դիմելու, հոգեվերլուծության ահռելի տարածվածությունն և հանրայնացումն ԱՄՆ-ում, ինչը ծաղրվում է: Բնութագրական է հատկապես գործող գլխավոր կերպարներից մեկի՝ Մերի-Ջեյնի հոգեթերապևտի նկարագրությունը, ով հիվանդի հետ չի խոսում, այլ միայն ձայներ է հանում՝ հազում, փռշտում, քիթը մաքրում, հորանջում, զկրտում և այլն, իսկ Մերի-Ջեյնն այդ ձայներից է որոշում, թե ինչպես է ընթանում իր բուժումը: Ալեքս Պորտնոյի կերպարում կարծես ծաղրվում է ազդեցությունը, որ կարող է ունենալ Ֆրոյդը չափազանց տպավորվող մարդու վրա: Ալեքսը քաջածանոթ է Ֆրոյդին և իր դեպքը կարող է վերլուծել ոչ միայն որպես պացիենտ, այլ նաև՝ որպես հոգեբանության գիտակ, իր խոսքի ընթացքում մի քանի անգամ հիշատակում է Ֆրոյդի այս կամ այն գիրքը կամ ըմբռնումները: Օրինակ՝ ««Գերես» կոչված էդ բռնակալին՝ էդ շուն-շանորդուն, կախ տալ է պետք, քարշ գցել գրոհայինի դրա տիրամեռ կոշիկներից, մինչև շունչը փչի» (Ռոթ, 2018) կամ «Ախր, ինձ լավ էլ հաշիվ եմ տալիս, որ տաբուներ են: Բժիշկ, ա՛յ բժիշկ, ի՞նչ կասեք, մի բան չանե՞նք, որ «իդ»-ն ու ջիուդը իրար գան: Ազատություն տվեք ինձ նման անուշ հրեա տղայի լիբիդոյին, ի՞նչ կլինի» (Ռոթ, 2018): Բացի դրանից, հիվանդի կարգավիճակում գտնվող Պորտնոյը իր սեփական իրավիճակը նկարագրում է հմուտ հոգեբանի նման՝ գրագետ հետևելով Ֆրոյդյան դրոյթներին: Հոգեբանը լուռ է, հիվանդն է խոսում, ու ինքն էլ փորձում է բուժել իրեն խոսքերով: Նա, ինչպես հոգեբան, գիտի՝ մարդու խնդիրների հիմքը միշտ գտնվում է մանկության տարիներում և հատկապես մոր հետ կապված հիշողություններում: Ալեքսը սկսում է իր պատմությունը իր մանկական առաջին հիշողություններից մեկից, որը կապված է մոր հետ. «Նա էնքան խորն էր դրոշմվել գիտակցությանս մեջ, որ դպրոցում առաջին դասարանում իմ ամեն մի ուսուցչուհի աչքիս ծպտված մայրս էր երևում: Հենց որ վերջին զանգը խփեր, շնչակտուր սլանում էի տուն՝ վազելու ընթացքում մտմտալով, թե մեկ էլ տեսար՝ ավելի շուտ տեղ հասա, քան նրան կհաջողվի կերպարանափոխվել, էլի ինքը դառնալ» (Ռոթ, 2018): Պարզ հասկացվում է ևս մի ակնարկ, որը նույնպես Ֆրոյդի դրոյթներից մեկի արտացոլանքն է վեպում՝ էդիպյան բարդույթը /Snowden, 2014/: Ալեքսը կարիք չունի, որ հոգեբանն ասի իրեն, նա գիտի, որ տառապում է մոր նկատմամբ սեռական ցանկությունից: Մայրը տղայի համար կյանքի առաջին տարիներին հանդիսանում է կնոջ կերպար, միայն ավելի հասուն տարիքում է երեխան սովորում տարբերակել իր մորն ուրիշ կանանցից և ճանաչում է նրա հետ կապված տաբուները: Մայրը, որպես կին, գրավում է սեռապես, իսկ երեխան դեռ չի ճանաչում ուրիշ կնոջ: Դա է ակնարկում այն խոստովանու-

թյունը, որ ամեն կին իր մայրն էր թվում: Այս թեմայի մասին վեպի շարունակության մեջ խոսվում է մի քանի անգամ՝ արդեն կասկած չթողնելով, որ Ալեքսը տառապում է վերոհիշյալ բարդույթով և գիտակցում է դա:

Մորը նկարագրող առաջին գլուխը բնագրում վերնագրված է «Most Unforgettable Character I've Met», ուր այս «Unforgettable» բառը նշանակում է և՛ անմոռանալի, նաև՝ կաշուն, հանգիստ չտվող: Մոր կերպարը, լինելով նրա առաջին հիշողությունը, մնում է նրա մտքում նաև հետագա կյանքի ընթացքում: Ալեքսանդրի մայրը ներկայացված է որպես տիպիկ *արդի շե մամա՝* հրեա մոր վերահսկող, գրոստեսկի հասցված կերպար, որ օգտագործվում է եբրայական անեկդոտների մեջ: Մայրը բժախնդրությամբ կառավարում է նաև փոքրիկ Ալեքսի կյանքը, ինչպես կառավարում է իրենց տանը դրված ամեն մի իրը, նրա առջև դնելով կանոնների մի ամբողջ համակարգ, որը տղան պիտի պահի: Այդ կանոնները շրջանցելու դեպքում Ալեքսը պատժի է ենթարկվում: Օրինակ՝ մի անգամ, երբ չի ցանկանում ընթրիքը մինչև վերջ ուտել, մայրը հացի դանակը բարձրացնում է նրա վրա՝ ասելով, որ մորթելու է: Դա շատ է վախեցնում երեխային, որն այդ տարիքում չի հասկանում, որ մայրն իրականում այդպիսի բան չի անի: Նա պատմում է, որ ընդունված պատիժ էր իրեն տնից դուրս հանելը, դուռը կողպելը և ասելը, որ նրա նման երեխան իրենց պետք չի, ու կարող է գնալ՝ ուր ուզում է (ի դեպ, սա աղերսներ ունի Ֆիլիպ Ռոթի կենսագրության հետ. նա խոստովանել է իր հոգեթերապևտին, որ իրեն էլ էին որպես պատիժ դուրս հանում տնից, կամ երբ նա առաջին դասարանի աշակերտ էր, հավատացած էր, որ դպրոցի ամեն մի ուսուցչուհի իր կերպարանափոխված մայրն է /Statlander-Slote, 2013/: Մոր նկարագրության մեջ հատկապես կարևոր է այն, որ Ալեքսանդրն իրոք իր մորը համարում է ամենագոր: Նրա հավատը իր մոր հնարավորությունների հանդեպ անսահման է: Նա պատմում է, թե ինչ արժանիքներ ու կարողություններ ունի Սոֆի Պորտնոյը. նա կարող է դեղձի շերտերով դոնդող պատրաստել, որի մեջ դեղձը կախված էր՝ ի հեճուկս ձգողականության օրենքի, բանանի տորթ թխել, արցունք թափելով, մի կերպ դիմանալով ծովաբողկը կքերեր, կզանգեր բոլոր հարևանուհիներին, ովքեր լվացք էին փռել՝ ասելու, որ անձրև է գալիս, ցանկացած ժամի ով էլ գար, նրա տան որ դարակը բացեր, Սոֆին ամոթով չէր մնա, բժախնդիր էր, կրակի կտոր, չափազանց ուշադիր էր իր որդու առողջության նկատմամբ և այլն: Այս կենցաղային «ամենագորությունը» ակնարկում է, որ որդու կողմից նա ընկալվում է որպես գերբնական էակ: Ալեքսը խոստովանում է հոգեբանին, որ կյանքի առաջին տարիներին իր մեջ տպավորվել էին հոր փորկապությունն ու մոր *ամենաթափանցությունը*. փոքրիկ Ալեքսն իրոք հավատում էր, որ իր մայրը կարող է կերպարանափոխվել և միաժամանակ լինել մի քանի տեղում, լինել *ամենուր*. սա այն հատկանիշն է, որ

քրիստոնեության մեջ վերագրվում է Աստծուն: Իր ամբողջ կյանքում խախտելով որևէ կանոն՝ Ալեքսը վախենում էր *մոր պատժից*, նրան միշտ թվում էր, որ մայրը հետևում է իրեն: Քրիստոնյայի համար այդ դերը կատարում է Աստված:

Մայրը որդուն ներկայանում է որպես հրեական կրոնի խորհրդանիշ: Դրա ակնարկն են օրինակ մորից ստացած պատիժները, որոնք նույնացվում են աստվածաշնչյան երկու դրվագի՝ առաջին՝ Աստծո պահանջը Աբրահամից, որ նա մորթի իր որդուն՝ Իսահակին: Կասկածի տեղիք չի տալիս Պորտնոյի վերջին հարցը՝ որտեղի՞ց իմանար, որ նա իսկապես դա չի ուզում. Աբրահամն էլ չէր կարող իմանալ, որ Աստված իսկապես դա չի ուզում: Երկրորդ՝ արտաքսում դրախտից: Մայրը հետևում է, որ ընտանիքում պահվեն կրոնական բոլոր ավանդույթները: Ալեքսը հեզնանքով ասում է, որ մայրը հրեական Աստծո կամքի դեսպանն է իրենց ընտանիքում: Մոր այս ազդեցիկ, ուժեղ կերպարը հատկապես ընդգծվում է՝ հակադրվելով հանգիստ, փափկասիրտ, համարյա ձայնազուրկ հորը, որը նախընտրում է կնոջ սովերում ապրել: Նրանց ընտանիքում փոխված են ամուսնու և կնոջ դասական դերերը, և Ալեքսը նույնիսկ ցանկության դեպքում չի կարող պաշտպանություն ակնկալել հորից: Իր մանկությունը նկարագրող դրվագներից մեկում երեխա Ալեքսը նույնիսկ մի անգամ մեղադրում է հորը, որ վերջինս պիտի քաջություն հավաքեր և պաշտպաներ իր երեխային կնոջ՝ չափազանց բռնկուն բնավորությունից, սակայն դա չի անում: Ակնարկվում է հոր ամորձատումը մոր կողմից: Ալեքսը կրում է իր մեջ նույն վախը, որ մայրն իրեն էլ կամորձատի: Մոր՝ նրա վրա դանակ բարձրացնելը կարող է վերլուծվել նաև այդ տեսանկյունից /Hezser, https://www.academia.edu/4296641/Freud_s_Oedipus_Comple_and_the_Problems_of_Jewish_Assimilation_in_the_Writings_of_Franz_Kafka_and_Philip_Roth_?fbclid=IwAR34xXBo-k79m52NY0f8bCbpiYJWjni8x_1dYbqL6NQ6ocmjP3_XriXeurU/: Բացի դրանից, հոր թուլությունը ևս ակնարկ է տղայի էդիպյան բարդույթին՝ սպանել հորը և ամուսնանալ մոր հետ. Ալեքսը ասում է հեզերապետին, որ հոր բնավորությունը կարծես հրահրեր իրեն, ինքը «կարող էր մոր հետ սեռական հարաբերությունների մեջ մտնել, իսկ հայրը տեսնելով ոչինչ չէր անի» (Ռոթ, 2018):

Պորտնոյի կերպարի մեջ նկարագրվում է երկու զույգ հակակշիռ ուժերի բախում. 1. եբրայականի և ամերիկյանի, 2. գեր-եսի և իդ-ի: Մորը նկարագրող “Unforgettable” բառը վերաբերում է նաև նրան, թե ինչպես է փորձում հրեա կինն իր՝ Ամերիկայում ծնված ու ապրող որդուն հրամցնել մաքուր եբրայական մենթալիտետ: Մայրը ներկայացվում է որպես հրեական ավանդույթների, արգելքների և կանոնների պահպանմանը հետևող ընտանիքում: Պորտնոյը խոստովանում է, որ երբ փոքր էր, գիտեր, թե մայրն է հորինել այդ բոլոր կանոնները, հետո, երբ մեծացավ, գի-

տակցեց, որ դա արել է հրեաների Աստվածը (կրկին զուգահեռ է տարվում մոր և հրեական Աստծո միջև): «Հուդայիզմը և հրեականությունը համախմբվեցին և դարձան վարքագծի կանոնների անընդմեջ մի շարք, որը բնորոշում էր հրեաներին, դարձնում նրանց համահունչ, առանձնացնում և ստիպում նրանց դիմադրելով տառապել՝ այն խոստմամբ, որ նրանց բոլոր մեղքերին քավություն էր տրվելու: Աստված չէր պատրաստվում հետ կանգնել այս գործարքից: Եվ քանի որ բոլոր հրեաների առաքինությունը Քրիստոսին անհրաժեշտ էր երկնքից իջնելու համար, յուրաքանչյուր հրեայի պարտականությունը դարձավ հորդորել մյուս բոլոր հրեաներին պահպանել օրենքը և հավատարիմ մնալ իրենց Աստծո բոլոր կանոններին: Այս հիմքով հրեաների համայնքը տարանջատվեց մնացած ժողովուրդներից պատմության ամբողջ ընթացում», – գրում է Էռնեսթ վան դեն Հաագը իր՝ հրեաների պատմությանն ու մենթալիտետին նվիրված «Հրեական առեղծված» գրքում /van den Haag, 1977/:

Մորը նկարագրող “Unforgettable” բառը վերաբերում է նաև նրան, թե ինչպես է փորձում հրեա կինն իր՝ Ամերիկայում ծնված ու ապրող որդուն հրամցնել մաքուր եբրայական մենթալիտետ: Նույն պատժի տեսարանը, երբ որդին հրաժարվում է ուտել տանը պատրաստված ուտելիքը, կարող է վերլուծվել նաև հետևյալ կերպ. տան սնունդը եբրայական մենթալիտետն է, դրսի՝ ճաշարանների, սրճարանների սնունդը, որը սիրում է Ալեքսը, ամերիկյան մենթալիտետի: Ալեքսը ձգտում է ամերիկյանին, ինչը փորձում է արգելել մայրը: Հրեաներն ունեն մի շարք կանոններ, որոնցից ազատ են ամերիկացիները: Հենց այս է բարդություններից մեկը, որ տանջում է Պորտնոյին՝ ամերիկացի դառնալու, կանոններից ազատ լինելու ձգտումը. նա ջանում է համաձայնություն գտնել իր երկու ազգային-էթնիկ էությունների՝ հրեայի և ամերիկացու միջև, ուր հրեան «գերես»-ն է, իսկ ամերիկացին՝ «իդ»-ը: «Իդ»-ը ենթարկվում է հաճույքի սկզբունքին, բայց հրեական դաստիարակությունը, օրենքներն ու կանոնները, որոնք ամեն քայլի հետապնդում են հրեա երիտասարդին, ճնշում են «իդ»-ը. «Բժի՛շկ, ես կատարել եմ աշխարհի ամենասարսափելի բանը. ես նախընտրել եմ իմ սեփական հաճույքը, դրան եմ զոհաբերել իմ պարտավորությունները սիրելի մարդկանցս նկատմամբ: Ես վերցրել եմ այն, ինչ օրենքով ինձ չի պատկանում» ... (Ռոթ, 2018): Առաջանում է բախում «իդ»-ի և «գերես»-ի միջև, ինչից առաջանում են ներոզ ու երկատվածություն: Կենտրոնացվածությունը մոր կերպարի վրա պայմանավորված է նաև նրանով, որ հրեաների մոտ, ի տարբերություն մնացյալ ազգերի մեծամասնության, երեխայի ազգային պատկանելությունը որոշվում է ըստ մայրական գծի: Եթե Ալեքսի մայրը ամերիկուհի լիներ, հայրը՝ հրեա, նա ամերիկացի կհամարվեր, բայց նրա մայրը հրեա է, հետևաբար նա էլ է հրեա: Մայրն է պատճառը իր հրեա լինելու, այդ պատճառով Սոֆի Պորտնոյի կերպա-

րը նույնացվում է հրեա լինելու գիտակցության հետ. հերոսը սիրում և ատում է նրան, ինչպես սիրում և ատում է իր հրեա լինելը:

Հերոսի երկակի էության հաջորդ դրսևորումը նրա սեռական մուլագարությունն է, այլասերված ցանկություններ ունենալը և մնացած ամեն ինչում խիստ բարոյական լինելը: Դաստիարակությունն ու գիտակցությունը նրա «գերես»-ն են, ենթագիտակցական ցանկությունները՝ «իդ»-ը: Չափազանց շատ արգելքներ տեսած և երեխա ժամանակ չափազանց անբասիր դաստիարակություն ստացած Ալեքսանդրի մոտ առաջանում է գերհատուցում՝ ծայրահեղ լիբիդոյի ձևով, գլուխ է բարձրացնում տարիներ շարունակ ճնշված «իդ»-ը: Ալեքսը երկակի կյանքով է ապրում: Նա հասկանում է, որ իրեն ճանաչողները երբեք չեն մտածի իր երկրորդ՝ գաղտնի էության մասին, և նրան անվերջ տանջում է վախը, որ այն կբացահայտվի, ու ինքը կպատժվի: Կանոնների համակարգը, որ ներդրվել է նրա մեջ, այնքան ուժեղ է, որ հերոսը հետևում է դրան՝ անգամ չգիտակցելով: Օրինակ՝ հրեաների համար արգելված է հարաբերությունը ոչ հրեա կանանց հետ, վեպի ամբողջ ընթացքում Ալեքսը խոսում է իր՝ այդ կանանց նկատմամբ ունեցած ձգտման ու հիացմունքի մասին, բայց նրանց անվանում է եբրայերեն *շիքսա* բառով, որով անվանում են քրիստոնյա կանանց, բայց որը եբրայերենից բառացիորեն թարգմանված նշանակում է հայիոյանք կնոջ հասցեին, անբարոյական կին: Կատարալով որևէ բան, որ դեմ է նրա «գերես»-ին՝ նա սարսափելի տանջվում է մեղքի զգացումից, օրինակ՝ Մերի-Ջեյնի ու իսպանուհի մարմնավաճառի հետ սեռական հարաբերություններ ունենալուց հետո նրա մոտ հանկածակի փսխում է առաջանում: Մեղքի զգացումը այնքան խորն է, որ նույնիսկ չգիտակցված լինելու դեպքում, ունենում է ֆիզիկական արտահայտում: Դեռահասության շրջանում, երբ սկսում է ձեռնաշարժությամբ զբաղվել, ամորձիների բարձրացում է ունենում, նրան թվում է, թե կմեռնի: Կամ, ավելի բնութագրական օրինակ, երբ նույն շրջանում իր վրա մի կարմիր բիծ է տեսնում, կարծում է, որ քաղցկեղ ունի, նրան հետապնդում է պատժի վախը: Սա էլ է հղում Ֆրոյդին. Ֆրոյդը նշում է, որ երեխան ունի, այսպես կոչված, «ամորձատման վախ», որ եթե պարզվեն իր գաղտնի սեռական ցանկությունները, նա կենթարկվի այդ սարսափելի պատժին /Freud, 2012/: Պորտնոյի՝ սեփական մորը գերբնական էակ համարելն էլ կարելի է կապել մի դեպքի հետ, որը Կառլ Յունգը պատմել է իր հիվանդներից մեկի մասին: Մի տղամարդ ուներ ամորձատման բարդույթ, ինչպես Պորտնոյը, և գտնվում էր մոր ազդեցության տակ: Մի անգամ նա Յունգին ցույց է տալիս երկու նկար, որոնցից մեկում նրա մայրը պատկերված է որպես գերբնական էակ, իսկ մյուսում՝ անճոռնի էակ, որն ամորձատված է: Յունգը բացատրում է, որ սա խորհրդանշում է մոր բարդույթը և հետագա հիասթափությունը մորից:

Ամորձատելով մորը՝ տղամարդը փորձում է ազատվել վերջինիս՝ իր վրա ունեցած ազդեցությունից: Ուշադրություն է պետք դարձնել նաև մի մանրամասնի՝ մայրն *ամորձատելով է*: Յունգը բացատրում է, որ որդին մորը իր ենթագիտակցության մեջ ընկալում է որպես հերմաֆրոդիտ՝ պլատոնյան երկսեռ, կատարյալ, գերբնական մարդ: Նույն կերպ էլ հասարակ մահկանացուի մակարդակից բարձր էր ընկալում Ալեքսանդր Պորտնոյն իր մորը՝ Սոֆիին: Նրա՝ մոր հանդեպ ունեցած զգացմունքները երկակիության ևս մեկ օրինակ են: Այս կատարյալ էակը կարող է ամորձատել որդուն, այդ պատճառով որդին է իր երազի մեջ ամորձատում մորը: Ամորձատումը այստեղ մորից հրասթափվելու, նրան արդեն որպես սովորական մարդ ընկալելու ավեգորիան է: Պորտնոյի վերաբերմունքն էլ իր մոր նկատմամբ երկակի է: Նա մի կողմից վատում է, մյուս կողմից՝ ձգում որդուն:

Ա) վախը մոր նկատմամբ, դժգոհությունը ստացած դաստիարակությունից և հրամցված հրեական նույնականացումից. նա պարզորոշ բացատրում է, որ չի սիրում ծնողների բնավորությունը, տանել չի կարողանում նրանց խանդավառությունը, ինքն էլ ամեն ինչին հեզանաքով է վերաբերվում: Այստեղ տեսնում ենք ավանդականի և արդիականի, հնի ու նորի բախումը: Պորտնոյին սեփական կյանքը եբրայական անեկդոտ է հիշեցնում. «Բայց եթե ձեզ համար ծիծաղելի է, ինձ համար՝ ոչ, որովհետև *իմ* կյանքն է, միայն մի կյանք ունեմ, ուրիշը չի լինելու»:

Բ) Էդիպյան բարդույթը, մոր՝ անմոռանալի՝ unforgettable լինելը իր համար որպես կին: Սա արտահայտվում է և՛ բացահայտ՝ խոստովանության ձևով, և՛ քողարկված՝ ակնարկներով ու խորհրդանիշներով: Օրինակ՝ դեռահասության շրջանում Պորտնոյն անընդհատ ձգտում է զուգարանում փակվել՝ ձեռնաշարժությամբ զբաղվելու համար, իսկ նրա հայրը, որքան Պորտնոյը նրան հիշում է, փորկապություն ուներ, և նրանք կռիվ էին տալիս նույն սենյակի համար. այլաբանությունը՝ որդին ցանկանում էր մոր ամուսնու տեղում լինել: Վեպի վերջում մեկնելով Իսրայել՝ Ալեքսը հանդիպում է մի հրեա կնոջ, որ արտաքնապես շատ նման է լինում իր մորը, նա միանգամից ամուսնություն է առաջարկում, ինչին աղջիկը կասկածանքով է վերաբերվում: Մերժում ստանալուց հետո փորձում է բռնաբարել այդ կնոջը, բայց մտըր հանկարծակի առաջանում է սեռական անկարողություն, որից հետո աղջիկը, որ Իսրայելի բանակի զինվոր էր, ծեծում է նրան, թողնում հատակին պառկած ու հեռանում: Այս դրվագը ցույց է տալիս, որ Պորտնոյն անզոր է անցնել արգելքները, նրա մարմինն այնքան վարժված է դրանց, որ բառացիորեն անկարող է ընդդիմանալ, բացի դրանից, սեռական անկարողությունը պատիժն է, ամորձատումը մոր կողմից, որը նա, ի վերջո, ստացավ մորը նման կնոջից ստացած հարվածների ձևով:

Առանձին արտահայտություն ունի Ալեքսանդր Պորտնոյի երկակի բնավորություն-էության, «գերես»-ի ու «իդ»-ի պայքարը կանանց ընտրության հարցում: Նա անկարող է ընտրել մի կնոջ, որովհետև՝

1. նրա համար անմոռանալի է մայրը՝ որպես կին: Ինչպես նշում է Դևիդ Գուբլարը, «Ինչպե՞ս կարող են Ալեքսի հարաբերությունները հարթ լինել կանանց հետ, երբ մայրը նրան է զանգում և ասում. «Ինչպե՞ս է իմ սիրելին»» /Gooblar, 2005/ (բնագրում՝ How's my lover?. Lover նշանակում է սիրեցյալ, սիրելի տղամարդ կամ կին):

2. Ալեքսի երկու էությունները՝ «գերես»-ը և «իդ»-ը, տարբեր բաներ են ցանկանում: Այն, ինչ բավարարում է մեկին, դուր չի գալիս երկրորդին, և հակառակը:

«Իդ» էությանը ձգող կինը Մերի-Ջեյն Ռիդն է, որին հերոսը դիմում է մականունով՝ Կապիկ: Ակնարկվում է հարաբերությունների կենդանական, մարմնական սկիզբը և այն, որ դա ծաղրվում է «գերես»-ի կողմից: Կապիկը նրա համար իդեալական սեռական զուգընկեր է: Նա մարմնավորում է Ալեքսի բոլոր գաղտնի երազանքները: Սակայն Ալեքսը չի պատրաստվում ամուսնանալ այդ կնոջ հետ, նույնիսկ երբ վերջինս սպառնում է հակառակ դեպքում իրեն ցած նետելով հյուրանոցի պատշգամբից՝ ինքնասպան լինել: Պատճառն այն է, որ ամբողջովին բավարարելով Ալեքսանդրի «իդ»-ը՝ նա անընդունելի է «գերես»-ի համար. Մերի-Ջեյն-Կապիկն անկազմակերպ, անպատասխանատու, ցածր ինտելեկտի տեր, սեռական մոլագարի կերպար է, որը հանդիպում է սովորաբար: Նա բացահայտ հիմար է և չի կարողանում Պորտնոյի հետ ընդհանուր թեմա գտնել զրոյցի համար: Ընդունվելով Պորտնոյի «իդ»-ի կողմից՝ Կապիկը կատարելապես ժխտվում է նրա «գերես»-ի կողմից: Օրինակ՝ «Սուրճի սեղանիկին մի թղթի կտոր եմ տեսնում: Ի՞նչ է, երեխա՞ է եղել էստեղ, զարմանում եմ: Ո՛չ, ո՛չ, ուղղակի Կապիկի ձեռագրին եմ առաջին անգամ առերեսվել: Երկտող է մաքրուիուն: Թեև առաջին հայացքից ինձ թվում է, թե պիտի որ *մաքրուիու* երկտողը լինի: Պիտի՞ որ: Ինչո՞ւ «պիտի որ»: Որովհետև Կապիկը «ի՞մն» է:

Սիրալի ուիլա փայլեցրու լոգասենյակի հատակ խնթրում եմ ու չըմորանաս պատոհաների նեռսն էլ մերի ջեյն» (Ռոթ, 2018): Ալեքսը սա անվանում է մաքուր կապիկություն: Նրա համար դա սարսափելի է: Պորտնոյը, չնայած իր էության «մութ» կողմերին, գրագետ է, ինչը նրա գերեսի արտահայտությունն է: Մեկ ուրիշ օրինակ՝ Ալեքսը Մերի-Ջեյնի համար արտասանում է Եյթսի բանաստեղծությունը Լեդայի և Կարապի մասին. պոեզիան ընկալելու անընդունակ Մերի-Ջեյնը դրա մեջ տեսնում է միայն կոպիտ էրոտիկա: Այս կինն ունի միայն «իդ», բայց ոչ «գերես». նա չունի այն հակադրությունը, որն ունի Պորտնոյը: Լիովին բավարարե-

լով Ալեքսի «իդ»-ը՝ Մերի-Ջեյնն ամենակոպիտ ձևով հակասում է նրա «գերես»-ին:

Ալեքսի «գերես»-ին ձգում է մի ուրիշ կին՝ բարձրաշխարհիկ Սառան: Նա բավարարում է Պորտնոյի նախանձախնդրական պահանջները հասարակության աչքին իրեն համապատասխան ընկերուհի ունենալու հարցում, սակայն չի բավարարում նրան սեռական առումով, և սա նույնպես բաժանման է տանում: Ալեքսը Սառային անվանում է «ուխտավոր»՝ այդպերպ ակնարկելով նրա մաքրամոլությունը սեռական հարաբերություններում: Նկարագրում է որպես դալուկ և շիկահեր, ոսկեզօծ կոճակներով կապույտ կոստյումով աղջիկ, ով անասելի հպարտանում է նրա հաջողություններով ու տանել չի կարողանում նրա մեջ որոշ բաներ՝ փակ դպրոցի շրջանավարտ աղջկա խոսվածքը. հետ տալը «սիրտ թափելն» է, խելաղը՝ «խնուկը», ջղայինը՝ «մոթոտածը», ծիծաղելին՝ «խնդալիքը» և այլն: Պորտնոյը չէր սիրում Մերի-Ջեյնի խոսելածևը, սակայն համեմատելով Սառային և Մերի-Ջեյնին՝ նախապատվությունը տալիս է վերջինիս. «Այն, ինչ ազնիվ Կապիկը նկատի ուներ «գժոտ» (բնագրով՝ groovy) ասելով, Սառան անվանում էր «աստվածային» (բնագրով՝ divine)»: Տվյալ դեպքում այս երկու կանանց՝ Մերի-Ջեյնի և Սառայի բառապաշարի նկարագրության առումով ընդգծվում է առաջինի խիստ մարմնական և մյուսի՝ բացարձակ անմարմին լինելը: Սառայի՝ մարմնականից հեռու լինելը շեշտվում է ոչ միայն արտաքինի նկարագրությամբ՝ «դալուկ», «շիկահեր» և այլն: Նրան կտրականապես ժխտում է Ալեքսի «իդ»-ը: Սառան էլ ունի «գերես», չունի «իդ»:

Հետո Ալեքսը պատմում է իր առաջին ընկերուհու՝ Քեյ Քեմբլի մասին, որին, ի տարբերություն մյուս երկու կանանց, ջերմ է վերաբերվում նույնիսկ բաժանումից հետո: Նա այն եզակի կինն էր, որի հետ Ալեքսը չուներ դասական «գերես»-«իդ» հակամարտությունը: Նա ափսոսանքով է խոսում այդ կնոջ մասին՝ պատճառաբանելով, որ իր սեփական ծանր ու կոնֆլիկտային բնավորության պատճառով իրենք բաժանվեցին: Պորտնոյը խոստովանում է, որ «գերես»-«իդ» հակադրությունն իր «ես»-ը դարձնում է ծանր ու կոնֆլիկտային: Այս աղջիկը վեպում խորհրդանշում է ամերիկյան կնոջը: Ամենից ավելի Ալեքսին հիացնում է այն, որ Քեյը վիճելիս ձայնը չի բարձրացնում. «Պատկերացնո՞ւմ եք՝ տասնյոթ տարեկանում նա ինչ տպավորություն թողեց ինձ վրա, որ նոր էի Ջեք և Սոֆի Պորտնոյների բանավիճական ընկերության անդամությունը թողել: Ո՞վ էր լեզվակռվի մեջ նման մոտեցում տեսել: Երբեք չէ՛ր ծաղրում ընդդիմախոսին: Ոչ էլ կարծես թե ատո՞ւմ էր նրան իր գաղափարների համար: Ըհը՛, ուրեմն այ թե ինչ է նշանակում գոյերի զավակ լինել ու դպրոցն Այովոյում ավարտել Նյու Ջերսիի փոխարեն...» (Ռոթ, 2018): Նկարագրելով Քեյի արտաքին

կառուցվածքը՝ Ալեքսը նշում է, որ նա «չքնադորեն անհամաչափ» էր. իրանից վերև թիթեռնիկի պես թեթև էր, իրանից ներքև՝ արջի նման ծանրանիստ: Սա ակնարկ է այն երկվության, որն արտահայտվում է Ալեքսի մեջ բնավորության հարցում, և նրա, թե ինչպես են երբեմն նույն մարդու մեջ համատեղվում երկու իրարամերժ կողմեր: Պորտնոյը ձգում է այն հակադրությունն ու տարբերությունը, որ կա իր և Քեյի ընտանիքների միջև: Քեյի ընտանիքը նրա երազած *ամերիկյան* ընտանիքն է: Սրա բացահայտ ակնարկն է այս աղջկան տրված մականունը՝ Դդումիկ, որն ամերիկյան ամենակարևոր տոնի՝ Գոհատոնի (Thanksgiving Day) և Հալլոուինի (Halloween) խորհրդանիշն է: Հրեա ներգաղթյալների զավակ Ալեքսն իր ամբողջ կյանքում երազում է ազատվել ավանդական հրեայի կերպարից, որն իր վզին էին փաթաթել ընտանիքում և դառնալ *իսկական ամերիկացի*, ինչպիսիք են Դդումիկը և նրա ընտանիքը: Բայց նրանց բաժանման առիթ է դառնում այն, որ ամուսնանալու համար հրեա Ալեքսանդրը հարցնում է գոյ (հրեաներն այսպես են անվանում քրիստոնյաներին) Քեյին՝ նա, «իհարկե, կհավատափոխվի, չէ՞», ինչին աղջիկն ամենայն լրջությամբ պատասխանում է հարցով. «Իսկ ինչո՞ւ պետք է դա անեմ»: Պորտնոյը չի կարողանում սա մարսել, չնայած գիտակցությամբ հասկանում է իր արարքի անհիմնությունը: Այստեղ ևս մեկ անգամ երևում է գլխավոր հերոսի բնավորության երկակիության մեկ այլ կողմ՝ հակադրությունը եբրայական և ամերիկյան էությունների միջև, ինչից նա տուժում է ճիշտ ինչպես «գերես»-ի ու «իդ»-ի հակադրությունից:

Իր հարցազրույցներից մեկում Ֆիլիպ Ռոթը հարցին՝ ինչպե՞ս, ի վերջո, Պորտնոյը կփրկվի իր բնավորությունից, պատասխանել է. «Պորտնոյն անպարկեշտ է, քանի որ ցանկանում է փրկվել: Տարօրինակ, խելագար միջոց փրկվելու համար, բայց, այնուամենայնիվ, կրքի մանրակրկիտ ուսումնասիրություն և պայքար, որ մղում է գիտակցության հետ, սա՛ է իմ գրքի սիրտը» /Walden, 2013: 23/: Անպարկեշտությունը սահմաններից ու արգելքներից ազատվելու ցանկության արտահայտությունն է: Դուրս գալը այն օրենքներից, որոնք դարերով իշխել են հրեա ժողովուրդին: Սահմանափակ էությունից դառնալը անսահման էություն, կարողանալը սեփական անձի մեջ տեղավորել երկու հակադիր կողմեր՝ եբրայականն ու ամերիկյանը, հինը ու նորը և այլն: Ֆիլիպ Ռոթի դեպքում՝ ազատությունը այն գրական ավանդույթից, որը հրամցվում էր հրեա գրողներին:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Freud S. The General Introduction to Psychoanalysis. London, Wordsworth Editions Ltd, 2012.
2. Gooblar D. “Oh Freud, Do I Know!”: Philip Roths, Freud and Narrative Therapy // *Philip Roth Studies*, V. 1, Spring 2005, № 1.
3. Hezser C. Freud’s Oedipus-Complex and the Problems of Jewish Assimilation in the Writings of Franz Kafka and Philip Roth // URL: https://www.academia.edu/4296641/Freud_s_Oedipus_Complex_and_the_Problems_of_Jewish_Assimilation_in_the_Writings_of_Franz_Kafka_and_Philip_Roth_?fbclid=IwAR34xXBo-k79m52NY0f8bCbpiYJWjni8x1dYbqL6NQ6ocmjP3_XriXeurU.
4. McCrum R. The 100 best novels: No 86 – Portnoy’s Complaint by Philip Roth (1969) // *The Guardian*, 2015, May 11.
5. Snowden R. Freud – The Key Ideas: Teach Yourself. 66BooksLtd, 2014.
6. Statlander-Slote J. Philip Roth – The Continuing Presence: New Essays on Psychological Themes. NJ: NorthEast Books & Publishing, LLC Newark, 2013.
7. van den Haag E. The Jewish Mystique. New York: DELL PUBLISHING CO, Inc, 1977.
8. Walden D. Philip R. and Saul B.: An OEdipial? No. Electra Complex? No. An Identification Relationship // Jane Statlander-Slote (ed.) *Philip Roth – The Continuing Presence: New Essays on Psychological Themes*. NJ: NorthEast: Books & Publishing, LLC Newark, 2013.
9. Карасик О. Б. Этническое своеобразие романов Филипа Рота, Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Казань: ТГГПУ, 2009 // URL: <https://www.dissercat.com/content/etnicheskoe-svoeobrazie-romanov-filipa-rot>
10. Юнг К. Г. Архетипы и коллективное бессознательное. Москва: Изд. АСТ, 2019.
11. Ռոթ Ֆ. Պորտնոյի ցավը, Երևան, Անտարես, 2018:
12. Roth P. Portnoy’s Complaint, Vingate Books. New York: A Division of Random House, 1969.

INTERNET SOURCES

1. https://www.youtube.com/watch?v=Dh_tCH4ztRM

Л. АДАМЯН – Фрейдистские концепции «Сверх-я» и «Оно» и их противостояние в романе Филипа Рота «Жалоба Портного». – В данной статье анализируется влияние научных взглядов Зигмунда Фрейда на произведение Филипа Рота «Жалоба Портного», которое написано как стенография сеанса психоанализа главного героя, Александра Портного, в частности, концепции души по Фрейду, «Сверх-Я», «Я» и «Оно». Отмечается, что сущность героя состоит из двух противоположных частей – Сверх-Я и Оно, которые враждуют между собой, а также Эдипова комплекса, который наблюдается у Александра Портного с детства.

Ключевые слова: Зигмунд Фрейд, психоанализ, Филип Рот, «Сверх-Я», «Оно», Эдипов комплекс, гиперкомпенсация

L. ADAMYAN – Sigmund Freud’s Conception of “Super-Ego” and “Id” and their Contraposition in Philip Roth’s “Portnoy’s Complaint”. – This paper is devoted to the analysis of Sigmund Freud’s influence on Philip Roth’s novel “Portnoy’s Complaint”, which is written in the form of the main protagonist Alexander Portnoy’s psychoanalysis session. The main focus is on Freud’s conception of three elements of human soul – super-ego, ego, id and the problem of the Oedipal complex which Portnoy has been suffering from since his childhood.

Key words: Sigmund Freud, psychoanalysis, Philip Roth, “super-ego”, “id”, Oedipus complex, hypercompensation

Ներկայացվել է՝ 19.11.2020
Երաշխավորվել է ԵՊՀ Արտասահմանյան գրականության ամբիոնի
կողմից
Ընդունվել է տպագրության՝ 30.11.2020